

HOZIRGI ZAMON XALQARO HUQUQIDA DIPLOMATIK VA KONSULLIK HUQUQI

Xudaynazarova Uldaulet Muratovna-Berdaq

nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Yuridika fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada diplomatik huquq tushunchasi, predmeti va tizimi, diplomatik huquqning manbalari, davlatlarning tashqi aloqa organlari tizimi hamda diplomatik immunitet va imtiyozlar, maxsus missiya huquqi, konsullik huquqi tushunchasi va manbalari, konsullik muassasalarining funksiyalari to'g'risidagi jihatlar atroflicha tahlil qilingan. Shu bilan birga, maqola diplomatik va konsullik huquqining milliy huquq tizimlar bilan bog'liqligi va xalqaro huquq me'yorlariga rioya qilish masalariga alohida e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: diplomatik huquq, konsullik huquqi, diplomatik daxlsizlik, Vena konvensiyasi, elchixona, diplomatik imtiyozlar, zamonaviy tendensiyalar, global tahdidlar, xalqaro hamkorlik.

Diplomatik huquq - davlatlar va xalqaro huquqning boshqa subyektlari o'rtasidagi aloqalar tartibiga taalluqli prinsip va normalami o'z ichiga olgan xalqaro huquqning sohasidir. Shu bilan birga, diplomatik huquq xalqaro huquqning qadimiy va alohida mustaqil sohasidir. Diplomatik va konsullik huquqini bir-biridan farqlash maqsadga muvofiqdir, chunki ularning oxirgisi davlatlararo munosabatlarning maxsus va yetarli darajada tor sohasini ifodalaydi.

Shuningdek, diplomatik huquq xalqaro-huquqiy normalarning nisbatan mustaqil tizimi bo'lib, xalqaro munosabatlarda davlatlar vakilligini tartibga soladi. Mazkur munosabatlarning ishtirokchilari davlatlarning o'zlari bo'lib, ushbu xalqaro munosabatlar huquqiy munosabatlar xarakterini oladi. Diplomatik huquq "tashqi aloqalar huquqi" deb nomlash lozim bo'lgan xalqaro huquq institutining bir qismidir, chunki xalqaro huquq normalari bilan tartibga solinadigan xalqaro munosabatlarda nafaqat davlatlar, balki boshqa subyektlar, xususan, xalqaro

tashkilotlar - universal, mintaqaviy va mahalliy, xalqaro organlar va o'z tashqi aloqalarini ular nomidan qatnashuvchi tuzilmalar orqali ifoda etuvchi boshqa xalqaro institutlar ishtirok etadi.

Tarixiy nuqtayi nazardan qaraganda, diplomatik munosabatlar o'rnatishda, davlatlarning bir-biriga elchilar yuborishi va shunday missiyalar bajarilishidagi davlatlarning xususiyati diplomatik faoliyatni amalga oshirishda umumiy bir yaxlitlikni paydo qilishga to'sqinlik qilgan. Chunki diplomatik missiyalar yuborish o'tmishda va o'rta asrlarda davlatlarning ichki qonunchiligi bilan tartibga solingan. Va nihoyat, 1815-yil 19-martda. Venada to'qqizta Yevropaning yetakchi davlatlari tomonidan, ya'ni Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Germaniya, Avstriya, Rossiya, Prussiyada chaqirilgan kongress tomonidan "Diplomatik vakillarning martabalar i to'g'risidagi Nizom" qabul qilingan. Bu xalqaro huquqiy hujjat diplomatiya tarixida birincha marta davlatlarning diplomatik vakillari uchun bir xil martabalar joriy etdi. Diplomatik huquqning rivojlanishidan ma'lumki, 1928-yilda Millatlar Ittifoq Ligasiga asos solindi, bu tarixda birinchi davlatlararo xalqaro tashkilot edi. Millatlar Ligasining faoliyati va keyinchalik 1945-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotiga asos solinishi diplomatik huquqda tarixan yangi davrni ochib berdi.

1946-yil 15-fevralda BMTning birinchi a'zo davlatlari Birlashgan Millatlar Tashkilotining imtiyozlari va immunitetlari to'g'risida xalqaro konvensiya qabul qiladi. Bu konvensiya BMTning samarali faoliyat ko'rsatishiga imkoniyat yaratish maqsadida uning vazifalarini amalga oshirishda ma'lum bir huquqiy maqomni berishni ko'zda tutgan. 1961-yil 18-aprelda Venada BMT butun dunyo diplomatik konferensiyasini chaqirib "Diplomatik aloqalar to'g'risidagi Vena konvensiyasi"n qabul qildilar. Davlatlarning xalqaro tashkilotlar qoshidagi doimiy vakolatxonalari xodimlarining shaxsiy imtiyoz va daxlsizliklari haqida

so'z yuritganda 1975-yilgi Vena konvensiyasi imtiyoz va daxlsizliklarning quyidagi turlarini ajratishini ta'kidlab o'tamiz:

- shaxs daxlsizligi;
- rezidensiya va mulk daxlsizligi;

- yurisdiksiyadan immunitet;
- ijtimoiy ta'minot sohasidagi qonunlardan chiqarib tashlash;
- yig'im va soliqlardan ozod qilish;
- shaxsiy majburiyatlardan ozod qilish;
- boj va ko'zdan kechirishdan ozod qilish.

Maxsus missiya - vaqtinchalik missiya bo'lib, o'z xarakteriga ko'ra bir davlatning boshqa bir davlatga shu davlat bilan o'zaro biror masalani hal etish uchun yoki biror masalani hal etish uchun yuborilishidir.

Konsullik huquqini konsullik muassasalari va ular personalining ma'lum bir huquqiy maqomini, funksiyalarini, huquq va majburiyatlarini tartibga solishga

qaratilgan xalqaro huquqiy hujjatlar yig'indisi. Davlatlar konsullik munosabatlarini o'zaro rozilik asosida yo'lga qo'yadi. Agar boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, diplomatik aloqalarning yo'lga qo'yilganligi konsullik aloqalarining yo'lga qo'yilganidan dalolat beradi. Hozirda amaliyot konsullik muassasalarining ikki xil ko'rinishlarini ifoda etadi. Birinchisi, diplomatik vakolatxonalar qoshidagi konsullik bo'limlari va ikkinchisi, alohida faoliyat olib boruvchi konsullik muassasalari. Konsullik muassasalari darajalari va personali. Mustaqil konsullik muassasalari quyidagi darajalarga bo'linishi mumkin:

- 1) bosh konsullik muassasalari;
- 2) konsulliklar;
- 3) vitse konsulliklar;
- 4) konsullik agentliklari.

Konsullik muassasalarining darajalari davlatlar o'rtasidagi shartnomalar asosida belgilanadi. Konsullik muassasalarining funksiyalariga o'zlari vakillik qilayotgan

davlatning iqtisod, savdo, fan va texnika sohasidagi manfaatlarini himoya qilishdan tarkib topadi. Konsullik muassasalarining maxsus funksiyalari turli xil. Ularga

quyidagilarni kiritish mumkin:

- o‘zi kelgan davlatning iqtisodiy, savdo, madaniyat, fan va siyosiy hayoti haqida o‘z davlatiga xabar berish;
- konsullik okrugidagi vatandoshlari ro‘yxatini olib borish;
- pasport viza faoliyatini olib borish;
- fuqarolik holati dalolatnomalari yozish faoliyatini amalga oshirish;
- zarur hujjatlarni talab qilish vazifalarini bajarish;
- hujjatlar va imzolarning haqiqiyligini tasdiqlash faoliyatini amalga oshirish;
- o‘zi vakil qilingan davlat tergov va sud organlari topshiriqlarini bajarish va boshqa vazifalarni bajarishdan iboratdir.

Konsul vakillarining bir vaqtning o‘zida bir yoki bir necha davlatning konsullik mansabdor shaxsi deb topilishi mumkinligi, konsullik vakolatxonalarining imtiyoz va immunitetlari, turar-joy, shaxsiy daxlsizlik, yozishmalar, arxivlar va hujjatlarning daxlsizligi singari davlatlarning konsullik faoliyatiga oid deyarli barcha masalalar bu konvensiyada aks etgandir va u shubhasiz diplomatik huquq manbaidir. Konsullik aloqalari to‘g‘risidagi Konvensiya 79 moddadan iborat yirik hujjat bo‘lib, unga qo‘shib ikki protokol qabul qilingan. Ularning mazmuni Diplomatik aloqalar to‘g‘risidagi Vena konvensiyasining protokollari kabidir. Konvensiya konsullik faoliyatiga oid atamalarning tushunchasi bilan boshlanib, so‘ng konsullik munosabatlarini o‘rnatish uchun asoslar belgilangan. Konsullik patenti - bu biror-bir davlatni ifoda etayotgan konsullik muassasasi rahbarining vakolatlarini tasdiqlovchi vakolatli organ tomonidan beriladigan hujjat Konsullik patentida konsullik lavozimiga tayinlanayotgan shaxsning to‘liq nomi, uning fuqaroligi, rangi (darajasi), egallab turgan lavozimi, konsullik okrugi va konsullik muassasasining joylashgan hududi bayon qilinadi. Konsullik muassasalari faoliyatini, ya‘ni konsullik organlari maqomini, funksiyalarini, strukturasini aniqlashda va chet el konsullik muassasalari faoliyatini tartibga solishda davlatning milliy qonunchiligi juda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hozirgi zamon xalqaro huquq nazariyasi asoslari o'quv qo'llanma; I.I. Lukashuk; A.X. Saidov; Toshkent-2007;
2. Diplomatik va konsullik huquqi darslik; TDYU, G.Yuldasheva; Toshkent-2024;
3. Xalqaro gumanitar huquqi darslik; Tansiqboyeva G.M.; Toshkent-2009
4. Xalqaro shartnomalar huquqi o'quv qo'llanma; Azomov. M.M, Muminov.A.R, Umarxanova D.Sh, Nugmanov N.A; Toshkent-2018